

ISSN 2181-922X

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN

LANGUAGE & CULTURE

O'ZBEKISTON

2025 Vol. 2

tsuull.uz
uzlc.tsuull.uz

ISSN 2181-922X

O'ZBEKISTON:

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN:

LANGUAGE AND CULTURE

2025 Vol. 2

tsuull.uz

uzlc.tsuull.uz

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov
Bosh muharrir o'rinbosari: Nozliya Normurodova
Mas'ul kotiblar: Ozoda Tojiboyeva
Sanjar Mavlonov

Tahrir kengashi

Hamidulla Dadaboyev, Mustafo Bafoyev, Samixon Ashirboyev, Shodmon Vohidov (Tojikiston), Qozoqboy Yo'ldoshev, Farhod Maqsudov, Adham Ashirov, Zohidjon Islomov, Bahodir Karimov, Almaz Ūlvi (Ozarbayjon), Shamsiddin Kamoliddin, Roza Niyozmetova, Aftondil Erkinov, Uzoq Jo'raqulov, Sulton Normamatov, Dilnavoz Yusupova, Dilorom Ashurova, Odinaxon Jamoldinova, Ziyoda Teshaboyeva.

Tahrir hay'ati

Nazef Shahrani (AQSH)	Abdulaziz Mansur (O'zbekiston)
Elizabetta Ragagnin (Italiya)	Timur Xo'jao'g'li (AQSH)
Ahmadali Asqarov (O'zbekiston)	Tanju Seyhan (Turkiya)
Isa Habibbeyli (Ozarbayjon)	Xisao Komatsu (Yaponiya)
Akmal Nur (O'zbekiston)	Alizoda Saidumar (Tojikiston)
Akrom Habibullayev (AQSH)	Nikolas Kantovas (Buyuk Britaniya)
Bahtiyar Aslan (Turkiya)	Akmal Saidov (O'zbekiston)
Emek Ūşenmez (Turkiya)	Mark Toutant (Fransiya)

"O'zbekiston: til va madaniyat" jurnali – lingvistika, tarix, adabiyot, tarjimashunoslik, san'at, etnografiya, falsafa, antropologiya va ijtimoiy tadqiqotlarni o'rganish kabi sohalarni qamrab olgan akademik jurnal.

Jurnal bir yilda to'rt marta chop etiladi.

Jurnalning maqsadi – ko'rsatilgan sohalarga oid dolzarb mavzulardagi bahs-munozaraga undaydigan, yangi, innovatsion g'oyalarga boy, o'z konsepsiyasiga ega bo'lgan tadqiqotlarni nashr etishdir.

Ingliz, rus va o'zbek tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi. Iqtisodiy tahlillar hamda siyosatga oid maqolalar e'lon qilinmaydi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi. Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.tsuull.uz

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature

Editor-in-Chief: Shuhrat Sirojiddinov

Deputy Editor in Chief: Nozliya Normurodova

Executive secretaries: Ozoda Tajibaeva
Sanjar Mavlanov

Editorial board

Hamidulla Dadaboev, Mustafo Bafoev, Samikhan Ashirboev, Shodmon Vohidov (Tajikistan), Qozoqboy Yuldashev, Farhad Maksudov, Adham Ashirov, Zohidjon Islomov, Bahodir Karimov, Almaz Ülvi (Azerbaijan), Shamsiddin Kamoliddin, Roza Niyozmetova, Aftondil Erkinov, Uzoq Jurakulov, Sulton Normamatov, Dilnavoz Yusupova, Dilorom Ashurova, Odinakhan Jamoldinova, Ziyoda Teshabaeva.

Editorial Committee

Nazif Shahrani (USA)	Abdulaziz Mansur (Uzbekistan)
Elisabetta Ragagnin (Italy)	Timur Kozhaoglu (USA)
Ahmadali Asqarov (Uzbekistan)	Tanju Seyhan (Turkey)
Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	Hisao Komatsu (Japan)
Akmal Nur (Uzbekistan)	Alizoda Saidumar (Tajikistan)
Akrom Habibullaev (USA)	Nicholas Kontovas (Great Britain)
Bahtiyar Aslan (Turkey)	Akmal Saidov (Uzbekistan)
Emek Üşenmez (Turkey)	Marc Toutant (France)

“Uzbekistan: Language and Culture” is an academic journal that publishes works in the field of linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies.

The journal is published four times a year.

The purpose of the journal is to publish the results of the latest research that are rich in new, innovative ideas and has its own concept, which stimulates debate on topical issues in these areas.

The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcome. We do not publish economic analyses or political articles.

In addition to research articles, the journal announces book and literary work reviews, conference reports and research project results.

The authors' ideas may differ from those of the editors'.

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature.

103, Yusuf Khos Hojib, Yakkasaray, Tashkent, Uzbekistan.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.tsuull.uz

MUNDARIJA

Lingvistika

Hamid Bozorov

Fonetik dialektizmlarning lingvopoetik xususiyatlari (o'zbek xalq ertaklari matnlaridagi dialektizmlar misolida).....6

Noorullah Altay, Tuyg'un Hussamuddin

O'zbek adabiy tilidagi ayrim muammoli so'zlar xususida.....20

Sabohat Bozorova

"Devonu lug'oti-t-turk" dagi ot bilan bog'liq leksika va maqollar.....36

Efsane Baxsheliyeva

Azərbaycan türkçesinde ve ingilizcede dost ve düşman kavramlarının dile yansması.....60

Nigar Babayeva

Azərbaycan türkçesinde ve İngilizcede kültürel kelimelerin (realiaların) çeviri süreci ve bu süreçte karşılaşılan zorluklar.....73

Adabiyotshunoslik

Shamsuddin Ortaq

Yıldızlı Geceler Romanında Babür ile Nevai'nin Edebi İlişki Kapsamının Yansması.....86

Fan. Ta'lim. Metodika

Madina Nazarova

Diplomatik diskursda *tema* va *rema* modellari.....99

San'at

Sabina Namazova

16 yūzyıl Tebriz ve Babür Minyatür Okullarının Yapısal-tipolojik paralelleri.....113

CONTENT

Linguistics

Hamid Bozorov

Lingvopoetic Features of Phonetic Dialectisms (examples of Dialectisms in the Texts of Uzbek Folk tales).....6

Noorullah Altay, Tuygun Hussamuddin

On some Problematic words in the Uzbek Literary Language.....20

Sabohat Bozorova

Vocabulary and Proverbs Related to Horses in the “Dīwān Lughāt al-Turk” 36

Efsane Bakhsheliyeva

The Concepts of Friend and Enemy in Azerbaijani and English.....60

Nigar Babayeva

Translation Process of Cultural Words (Realias) in Azerbaijani Languages and English and the Challenges Encountered in this Process.....73

Literature

Shamsuddin Ortaq

The Reflection of Babur and Navai’s Literary Relationship in *The Starry Nights*.....86

Science. Education. Methodology

Madina Nazarova

Theme and Rheme Patterns in Diplomatic Discourse: Implications For Esp Pedagogy.....99

Art

Sabina Namazova

Structural-typological parallels of the 16th century Tabriz and Babur Miniature Schools.....113

ADABIYOTSHUNOSLIK
LITERATURE

***Yıldızlı Geceler* Romanında Babür ile Nevai'nin Edebi İlişki Kapsamının Yansıması**

Ögr. Gör. Shamsuddin ORTAQ¹

Özet

Yazarlar ve şairler arasındaki ilişki, farklı sanat dalları yapıtlarında değişik boyutlarıyla sıkça işlenen temalardandır. Sanatçılar bazen şiirlerinin konusu olarak bu ilişkiyi canlandırmaya çalışırken, bazen de romanlarının teması yaparlar. Bu ilişki bazen bir ressam tarafından bir resim eserinde kendi yansımasını bulur. Qodirov'un *Yıldızlı Geceler* adlı romanında ise, şairler arası ilişkinin edebi boyutuna değinilmektedir. *Yıldızlı Geceler*, Primkul Qodirov tarafından kaleme alınan, Babürlü İmparatorluğunun kuruluş yıllarını betimlemeyi amaçlayan tarihi bir romandır. Sosyal, siyasal ve bilimsel alanda etkin olan ünlüler ve onların Babür Şah ile olan ilişki mahiyeti, *Yıldızlı Geceler* romanında kurgulanan temalardan birisidir. Romanda betimlenen çağın bilim dünyasındaki etkin insanlardan birisi de Amir Ali Şir Nevai'dir. Roman'da, Emir Ali Şir Nevai'nin sosyal, siyasal, bilimsel ve mimari etkinlikleri yanı sıra, Babür Şah ile mevcut olan edebi ilişkisi de bahse alınmaktadır. Babür ile Nevai arasındaki edebi ilişki kapsamının belirlenmesi amacıyla kaleme alınan bu çalışmada, belgesel araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Araştırma sonucunda, *Yıldızlı Geceler* romanında, Babür ile Nevai arasındaki edebi ilişkinin farklı yönlerinin tasvir edildiği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yıldızlı Geceler*, edebi ilişki, Babür, Nevai, roman.

Giriş

Edebi bir hikâye çeşidi olan roman, [Kantarcıoğlu 2004, 23] sosyal, siyasal, sanatsal, kültürel, tarihsel vb. olmak üzere toplumun farklı alanlarına ışık tutmakta, halk arasında mevcut olan problemleri

¹ Shamsuddin ORTAQ – Ögr. Gör., Kâbil Eğitim Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kâbil, Afganistan.

E-posta: ortaq.shamsuddin153@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6714-4752

Alıntı için: Shamsuddin Ortaq. 2025. “*Yıldızlı Geceler* Romanında Babür ile Nevai'nin Edebi İlişki Kapsamının Yansıması”. *Özbekistan: Dil ve Kültür* 2: 86 – 98.

gözler önüne sermekte ve onlara çözümler üretmektedir. Sosyal konular, siyasi meseleler ailevi problemler vb. gibi Tarihî olaylar da romanın ham maddesini oluşturmaktadır; çünkü bir sanat türü olan roman, tarihi gerçeklikleri kuru kurusuna sunmaz; belki yaşatarak anlatmaya çalışır. “Bundan başka tarih gerçeği söylemek zorunda olduğu için insanlara fena örnek olacak olayları da nakleder. Oysa sanatçı olayları kendi yarattığı için iyiyi daima ödüllendirip kötüyü cezalandırır” [Moran 2016, 37]. Bir anlatı sanatçısı olarak romancı, iyileri ödüllendirip kötülerini cezalandırdığı için eseri çok etkili olur. Bununla birlikte bir romancı tarihî olayları konu aldığında, tarihçiler tarafından boş bırakılan zamanları da doldurmaya çalışır ve böylece olayların bütünlüğünü sağlamayı başarır.

Pirimqul Qodirov’un 1972’de yayımladığı *Yıldızlı Geceler* romanı, bir yandan Orta Asya’dan Başlayarak Hindistan’a kadar uzanan geniş coğrafyanın 15. ve 16. Yüzyıllardaki sosyal, siyasi ve tarihî durumuna ışık tutarken, bir yandan da Babürlü İmparatorluğunun kuruluş ve yükseliş sürecini gözler önüne sermektedir. “Romanda 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başı hakkında bilgi verecek pek çok konuya temas edilmektedir. Babür’ün hatıralarında Aralık 1502 ile Haziran 1504 arası boştur. Babür’ün mağlubiyet ve hayal kırıklıkları ile dolu olan bu dönem, romanda teferruatıyla doldurulmaya çalışılmıştır” [Söylemez 2010, 117]. Romanda belirtildiği gibi, 15. Yüzyılın son çeyreğinde Orta Asya’da hüküm sürmekte olan Timurlu İmparatorluğu parçalanmış, Timurlu şehzadeler, parçalanan imparatorluğun farklı bölgelerini özerk bir şekilde yönetmektedir. Ancak Babür, simsiyah bir gecede kendini göstermeye çalışan bir yıldız gibi tasvir edilmekte ve iç çatışmalardan bezmiş olan halkı için bir umut ışığı olarak gösterilmektedir.

Halkının umut ışığı olarak gösterilen Babür’ün iyi eğitilmesi gerek görülmekte ve romancı da bu meseleyi başarılı bir şekilde kurgulayabilmektedir. Babür’ün sadece dinsel ve fıkhi bilimleri değil, belki çağdaş bilimleri de edinmesi gerekliliği dikkate alınmaktadır. Bundan dolayı Babür’ün çağdaş bilim adamlarının yapıtlarının yakından takip ettiği anlatılırken, zamanın filozofu sayılan Ali Şir Nevai ile olan edebi ilişkisi de söz konusu olmaktadır. Romanda betimlendiği gibi Babür, Nevai’nin hayranlarından biridir ve onun gibi bir önderin eğitmenliği altında yetişmeyi ve şiiriyet tilsimının anahtarını ondan almayı çok ister. Böylece Babür ile Nevai arasında bir edebi ilişki başladığı gösterilir; ancak Nevai’nin vefatından dolayı bu edebi ilişki mektuplaşmayla sınırlı kalır.

Babür, insanlık tarihinin etkin kişilerinden, Asya tarihine yön veren simalardan biri olarak görülmektedir. Aynı zamanda bilim dünyasına ve edebiyat gelişimine katkı sağlayan en büyük imparator unvanını da kazanmaktadır. Bundan dolayı, yukarıda zikredilen özelliklere sahip birisinin nasıl yetiştiği meselesi, bilim dünyasında merak edilen konulardan sayılır. *Yıldızlı Geceler* romanında sözü geçen mesele ele alınmış, Babür'ün eğitim süreci eksiksiz bir şekilde betimlenmiştir. Bu araştırma makalesinde, zikredilen konuların önemi dikkate alınarak *Yıldızlı Geceler* romanındaki Babür ile Nevai'nin edebi ilişki kapsamının yansıması incelemeye alınmaktadır.

Bu makale, belgesel araştırma yöntemi esasında tertip edilmiştir. İlk önce incelemeye alınan roman dikkatlice okunmuş, Babür ile Nevai arasındaki ilişkilerle ilgili konular belirlenmiş, sonra makalenin yazılmasına başvurulmuştur. Makale yazılırken, gerek görüldüğünde bu iki büyük önder arasındaki ilişkilerin önemi hakkında açıklamalar da yapılmış, ilgili kaynaklar taranarak lüzumlu atıfların gösterimi dikkate alınmıştır.

Yıldızlı Geceler romanındaki bu zenginliğin incelenmesi, edebiyat tarihinin gelişimine, bilim tarihine ve bilhassa roman türünün gelişmesine katkıda bulunacağı düşüncesi, böyle bir konunun araştırılmasını sağlamıştır. Zikredilen düşünceden hareketle bu makalede Pirimqul Qodirov'un *Yıldızlı Geceler* isimli romanında yansıtılan Babür ile Nevai'nin ilişki kapsamını ana hatlarıyla değerlendirmeye gayret göstereceğiz.

Babür ile Nevai'nin Edebi İlişki Kapsamının Yansıması

Nevai ve Babür, aynı yüzyılda yaşayan ve türlü bilim dallarıyla ilgilenen iki büyük ve parlak bilim adamıdır. Nevai'nin *Mahbobul Külup* gibi büyük eserler yaratmakta olduğu zamanlarda, genç Babür ilim âleminin ilk basamaklarını tırmanmakta ve küçük yaşta olmasına rağmen zamanın sanat anlayışına adapta olabilmek için söz sanatıyla uğraşmakta ve şiir yazmayı denemektedir. Bu iki çağdaş yazarın edebi ilişkisi, birçok araştırma makalelerinde ve edebiyat tarihi eserlerinde bahis konusu olurken, kurgu dünyası eserlerinde de dikkate alınmaktadır. Bu tür kurgu eserlerinden birisi de *Yıldızlı Geceler* romanıdır. Adı geçen romanda Babür ile Nevai arasındaki edebi ilişki farklı boyutlarda gösterilir. Örnek olarak şu paragrafı gözden geçirelim:

"O, kitaplar arasından 'Hamsa'yı alırken, uzak Herat'ta yaşamakta olan Ali Şir Nevai'yi hayal gözüyle görüyormuş gibi oldu.

Herat'ta eğitim gören Andijanlı Mimar Molla Fazluddin, şu mermer havuzlu altın işi barakayı yaptığı sırada, genç Babür'e Nevai hakkında birçok hikâye söylemişti. Mimar, Herat'tan Ali Şîr Nevai'nin Behzad tarafından çizilen resimlerinden güzel bir nüshasını kopyalayıp getirmişti. Babür'ün Nevai'ye olan ilgisini sezen Mimar, ona elindeki Nevai resmini hediye etmişti. Babür 'Ferhat ve Şirin' destanının arasından resmi aldı, şeriat bilimine ait defterinin içine koydu. Sonra hocasının yanına çıktı" [Qodirov 2017, 47-48].

Görüldüğü gibi Babür, Nevai meraklısı genç bir şehzadedir. O, dini eğitimlerinin yanı sıra, edebi eserlerle ilgilenmekte, çağdaş şairlerin ve sanatçıların eserlerini özenle okumakta, özellikle Ali Şîr Nevai'nin eserlerini okumakla birlikte, onunla ilgili hikâyeleri merakla dinlemekte, resmini yanına taşımaktadır. Bu tasvirde Babür'ün eğitim süreci söz konusu olurken farklı bir detay da göze çarpmaktadır. Babür'ün din bilimi dersleri için eğitimcileri vardır; ama edebiyat ve sanat derslerini eğitimcilerle sürdürmektedir. Bu detaya farklı açılardan bakılırsa farklı sonuçlar ortaya çıkar. Eğer bu detay toplumsal açıdan ele alınırsa; 15. Yüzyılda medreselerde sadece dinsel bilimlerin sunulduğu; ancak sanatsal bilimlerin bireyin kendi zevk ve isteğine göre edinildiği gerçeği ortaya çıkar. Eğitimsel açıdan bu konu ele alındığında, zevkle alınan eğitimin sistematik eğitimden daha etkili olacağı gerçeği kanıtlanmış olur. Yazar, romanının bu kısmında Nevai ve Babür arasında edebi ilişki kurmaya çalışmakta, bu ilişki boyutunu tek taraflı olarak yansıtmaktadır.

Yazar, Babür'ün eğitim sürecini anlatırken Nevai'nin şöhreti hakkında da ipuçları vermeye çalışır. "*Herat'ta eğitim gören Andijanlı Mimar Molla Fazluddin, şu mermer havuzlu altın işi barakayı yaptığı sırada, genç Babür'e Nevai hakkında birçok hikâye söylemişti" [Qodirov 2017, 47]. Herat'tan gelen bir mimarın Nevai hakkında hikâyeler anlatması o büyük şairin ünlülüğün ötesine geçerek efsanevi bir figür olduğunun kanıtıdır. Bu iddia, Zaheriddin Muhammed Babür tarafından Babür-Name eserinde de kanıtlanmaktadır.*

"Ali Şîr Bey, bir defa kulak ağrısı için, başörtüsü bağlamıştı. Kadınlar gibi. Kadınlar başörtüsünü böyle eğri bağlamaya; 'nâz-ı Ali Şîrî' adını verdiler. Bu cümleden olarak, Bennâî Herat'tan gittiği vakit, eyerciye eşeği için, görülmemiş bir eyer yaptırır ve ona 'Ali Şîrî' adını verir. Sonra bu, 'Ali Şîr eyeri' diye, meşhur oldu" [Babür 1970, 282].

Babür-Nâme'de getirilen örnekler, Nevai'nin efsanevi şöhretinin ispatıdır. Bununla birlikte Nevai'nin bazı sözleri de efsaneleşmiştir. Onun anonimleşen ifadelerinden Babür-Name

eserinde şöyle zikredilir. “Bir satranç meclisinde, Ali Şîr Bey ayağını uzatır ve ayağı bennâi'nin arkasına dokunur. Ali Şîr Bey, şaka olarak: - (“olur belâlardan değildir; Herat'ta ayağını uzatsan, mutlaka bir şâirin arkasına ulaşır” – der” [Babür 1970, 282]. Babür Name'de zikredilen bu sözler efsaneleşmiştir ve hâlâ halk arasında mevcuttur. Herat'ın 15. yüzyıldaki gelişimlerinden söz edilirken bu ifade kullanılır. Romanlarıyla Afganistan'ın maceralı son 50 yılının tasvirini yapmaya çalışan Hosseini de Bin Muhteşem Güneş romanında, Herat'ın 15. yüzyıldaki gelişiminden söz ederken efsaneleşmiş olan bu ifadeyi getirir. “Bir keresinde ona Herat'ı, Meryem'in 1959 yılında doğduğu kenti anlattı; bir zamanlar Pers kültürünün beşiği, yazarların, ressamların ve sufilerin ocağı olduğunu. ‘Orada ayağını uzatsan bir şairin kıcına değer’ diyerek güldü” [Hosseini 2017, 4-5]. Hosseini Herat'ın çağdaş halkını ve onların gelenek göreneklerini tasvir etmektedir. Bin Muhteşem Güneş romanının tasvirinde bu ifadenin sığdırması, Nevai'ye isnat edilen ifadelerin Herat Halkı arasında hâlâ yaşamakta olduğunun göstergesidir.

Romanda, genç Babür'ün Nevai hayranı olduğu tasvir edilmektedir. *Yıldızlı Geceler* eserindeki betimlemeye göre Babür, Nevai'nin sıradan bir hayranı olmayıp; belki onunla görüşmeyi içtenlikte istemektedir. İddia edilen konuyu açıklığa kavuşturmak amacıyla şu paragraf incelemeye alınacaktır.

“Ezberindeki bu satırlar hayâlından geçerken, Babür defterinin arasına yerleştirdiği resmi hocasına göstermemeye çalışarak yavaşça aldı. Gözlerinden ilham ve sevgi yağmakta olan Nevai uzun siyah yelek giyinmiş, ince bastona yaslanmaktadır. Onun bütün görünümü, iyilik isteyen herkese kocaman iyilikler yapabileceğini gösteriyor. Babür resme bakarak kendi kendine sordu: ‘Yüce Emir, nasipte ise, huzurunuzda çıksam, yolumda şeytan Ejderha çıkarsa, Ferhat'ınız gibi hepsini yenerek geçsem. O sırada siz bana... şiiriyet tılsımını açacak olan anahtarı verir misiniz?’” [Qodirov 2017, 48-49].

Nevai'nin, çağının en büyük söz ustası, en etkin düşünürü, felsefecisi, tarihçisi, dilbilimcisi ve geniş bölgede meraklıları ve takipçileri olan şair olduğu herkesçe bilinmektedir. O, çağdaşı olan halk arasında eserleriyle nam salmakta, şiirleriyle ün kazanmaktadır. Zamanındaki tüm şairler ona özenmekte ve onun gibi şiirler, destanlar yaratmaya hareket etmektedir. “Bir kimse her hangi bir işte bir şey vücuda getirirse, onun rağbet görmesi ve meşhur olması için, ona ‘Ali Şîrî’ derdi ve bazıları zarafetle onu Ali Şîr Bey'e isnat ederlerdi” [Babür 1970, 282].

Qodirov'un kurgusuna göre, Nevai'nin çağdaşı olan Babür

de, Nevai gibi büyük bir şair olma hayâli kurmakta, şiiriyet tılsımını Nevai'den alabileceğini ummaktadır. Babür'ün ünlü şair olma hevesini yazar bu eserinde, farklı değişlerle kurgulamaya çalışmaktadır. Örnek olarak şu paragrafı değerlendirelim: *"Kutluk Nigar Hanım'ın bu sözleri, sanki Babür'ün kalbinde yatmakta olan en ateşli isteklerini dürterek yüzeye çıkarmış gibi oldu. Onun gençlik ihtirasıyla kalbine kazdığı en güçlü arzusu – savaşlarda galebe kazanıp ya da acayip şiirler, destanlar yazıp halk ağzına düşmek, sonra Nevai gibi ulu adamlarca bilinmek ve onların has itibarlarına layık olmak idi"* [Qodirov 2017, 115-116]. Babür şairliğiyle ün kazanarak Nevai'nin dikkatini kendine çekmeyi düşünmekte, böylece Nevai'nin danışmanlığıyla şiiriyet alanında büyük egemenliğe nail olmayı arzu etmektedir. *Yıldızlı Geceler* romanında yansıtılan bu perspektiften iki anlam çıkartılır. Eğer Babür Şah'ın şairlik boyutu dikkate alınır, Babür gibi büyük bir şaire ancak ve ancak Nevai gibi büyük bir söz ustası eğitmenlik yapabiliyor. Eğer Babür Şah'ın padişahlık boyutu göz önünde bulundurularak bu paragraflar yorumlanırsa, onun bilim adamlarına, şairlere, sanatçılara, ilim erbabına, düşünürlere değer verdiği anlamı malum olur. Paragrafın devamında bu mesele şöyle açıklığa kavuşturulur:

"Sonra Babür belki Herat'a gider ya da Nevai kendisi bu taraflara gelmeyi seçer. Nevai'nin Hüseyin Baykara sarayından bezip yürüdüğünü Babür de duymuştu. Belki ulu şair Horasan'dan Fergane Vadisine gelip, genç Babür'e eğitmenlik yapar. Böyle bir hayal kurduğu için Babür çok heyecanlandığını hissetti" [Qodirov 2017, 116].

Anlatıda kurgulandığı gibi, Sultan Hüseyin Baykara sarayında bilim adamlarına ve düşünce ehline değer verilmemekte, Nevai gibi büyük bir hazine göz ardı edilmekte ve bezdirilmektedir. Büyük devlet kurmayı düşlemekte olan Babür için Nevai gibi ulu insanın yanında olması gerekli görülmektedir.

Romanda, genel olarak Babür'ün şairlik boyutu büyütülmektedir. Onun büyük düzyazı yazarı olduğu göz ardı edilmektedir. Babür'ün büyük bir şair olduğu dikkate alınacak bir gerçektir; ancak o, *Babür-Name* adlı düzyazı eseriyle dünya çapında isminden söz ettirmiştir. Onun bu eseri dünyanın 70'ten fazla dilinde defalarca çevirmiştir. [Yarqın 2007, Babür-name Girişi]. *Yıldızlı Geceler* Romanında, Babür'ün küçük yaştan itibaren şiir söylemeyi denemeye başladığı kurgulanmaktadır. Bu mesele romanda şöyle yansıtılmıştır:

"Hani o da Nevai'nin dikkatinden kaçmayan şairlerden olsaydı! Ama şuan Babür deneme şiirler söylemekten öteye gitmeyen

biridir, hatta deneme şiirlerini birisine göstermekten de çekiniyor. Şöyle olsa da büyük şair olma hevesinden hiç vazgeçmemekte. Şu arzusunun etkisinde bugün Babür kılavuz olarak Semerkant'ın ünlü beylerini değil de, Nevai'yi görmüş olan güvenilir şairi önermişti" [Qodirov 2017, 150-151].

Babür, Semerkant'ın Fethi sırasında Nevai ile görüşmüş olan bir şairle karşılaşır. O şair, Nevai'yi gördüğünü ve Nevai'nin Mecalis-u Nefayis eserine girme şerefine nail olduğunu anlatır. Bu sözü duyan Babür'ün de Nevai'nin dikkatine mazhar olmayı çok istediği kurgulanmaktadır.

Yıldızlı Geceler romanında, Babür ile Nevai arasında mektuplaşma ilişkisi kurulmaktadır. Babür, Timurlu devletinin başkenti olan Semerkant'ı fethettiği sırada, Nevai ona tebrik mektubu gönderir. "Bugün Herat'tan, Alişir Nevai'den gelmiş olan mektubun da Nastalik hattı ile yazıldığını hatırladı ve kalbindeki kıvanç ve gurur duygusu yeni bir güç ile dalgalanmaya başladı." [Qodirov 2017, 278]. Romandaki tasvire göre Nevai, Andicanlı bir mimardan Babür'ün şairlik arzusu olduğunu öğrenmiş ve gönderdiği mektupta onun bu hususta daha cesur davranmasını yazmıştır.

"Nevai, Babür'ün şairlik arzusu olduğunu Andicanlı bir mimardan duyup, onu cesurca yazmaya teşvik etmişti. Bu mimar Mevlana Fezluddin olabilir. Eğer Mevlana Herat'a ulaşır, Nevai'nin huzuruna çıkmışsa, başka çok şeyi de söylemiş olması lazım. Babür, Nevai'ye göndermeyi planladığı cevap mektubuyla birlikte iyi bir şiirini de göndermeyi düşündü ve egzersizleriyle dolu kalın defteri çıkarıp karıştırmaya başladı" [Kadırov 2017, 288].

Babür, Nevai'nin mektubuna cevap yazarak bu ilişkiyi güçlendirmeye ve sıkılaştırmaya çalışır. Bu sırada şiirlerini de büyük şaire göndermeyi düşünmektedir. Primkul Qodirov *Yıldızlı geceler* romanında bu meseleyi şöyle tasvir etmeye çalışır: "Babür yine özel odaya girdi, yarım kalmış şiirini eline aldı. Ancak tecrübeli şairle yaptığı sohbetinden sonra, önceki şiirleri Nevai'ye göndermeye uygun değilmiş gibi geldi. Ona önceleri candanmış gibi gelen şeyler de aslında çok karmaşık olduğu şimdi daha açık görülüyormuş gibi oluyordu" [Qodirov 2017, 301].

Babür, Binnayi'yle görüşmeden önce yazdığı bir şiiri Nevai'ye göndermeyi düşünmekte; ancak Binnayi'yle buluştuktan sonra önceki şiir kendince daha çirakça gelmeye başlar; böylece Babür Nevai'ye göndermek üzere başka bir şiir yazmaya koyulur. Anlatıda yazacağı yeni şiir parçasının şu dizeyle başlamakta olduğu betimlenmektedir: "Kim Körüptür ay köngül ahl-i cihândan yahşılık".

Yıldızlı Geceler romanında bu şiir parçasının daha uygun geldiği şöyle tasvir edilmektedir. *“Bu Hararetli satır, kâğıda çabuk ve revan düştü. Babür kendi aklını güya pası giderilmiş ve açılmış gibi hissedirdi. Şimdi ise o hayal gözüyle Herattaki Ali Şiir Nevai’yi görüyormuş gibi oluyordu”* [Qodirov 2017, 301-302]. Böylece Babür, bu şiir parçasını bitirecek ve Ali Şiir Nevai’ye gönderecektir; ancak Babür’ün mektubu Nevai’ye ulaşmadan, Nevai Allah’ın rahmetine kavuşur. Bu mesele romanda şöyle yansımaktadır.

“Şu günün gecesi Babür Nevai’ye adanmış mektubu da, şiiri de yazıp tamamladı. Aradan iki gün geçtikten sonra, bu mektup mahsus ulak aracılığıyla Semerkant’tan Herat’a gönderildi. Babür, Nevai’den kış çıkıncaya kadar cevap alacağını umuyordu. Ancak kış çıkar çıkmaz Herat’tan kaygılı haber geldi: kış çilesi sırasında, Babür’ün ulaşı henüz yoldayken Ali Şiir Nevai vefat etmişti. Babür kendine büyük bir yönlendirici bulduğunu sandığında, üvey kader onu bu medetçiden de ayırmıştı” [Qodirov 2017, 302].

Sunulan paragrafta görüldüğü üzere edep sever kişiliğe sahip olan Babür, bilgisini artırmak, şiiriyet âleminde üstünlüğe sahip olmak için bir danışman peşindedir. Nevai onun için büyük bir öğretmen, mükemmeliyetçi bir eğitmen, istenilen bir medetçi, yol gösterebilen bir danışman, yolu izlenilmesi gereken bir önderdir. Ancak kader bu büyük önderin önderliğini ondan esirgemştir. Nevai’nin vefatından sonra da Babür o büyük önderin yolunu takip etmeyi sürdürür; onun eserlerini daha derin bir şekilde okumaya devam eder. Kâbil’de egemen bir devlet kurduktan sonra, Nevai’nin yapıtlarını daha yakında görebilmek için Herat’e gider. Bu mesele romanda şöyle yansımaktadır:

“Ünsiye’nin içindeki hanelerden birkaçı Nevai’nin şahsi kütüphanesine ait. Babür kütüphanedeki kitapların sayfalarını çevirirken, bazı sayfalarında ulu şairin el yazısını gördü de, Semerkant’ta ondan gelen mektubu hatırladı. Nevai’yi görmek nasıp olmadığı için gönlünü üzüntülü duygular kapladı” [Qodirov 2017, 384].

Anlatıda, Nevai el yazısının Babür tarafından teşhis edilebilmesi; Babür ile Nevai arasında uzun süre mektuplaşma ilişkisi sürdüğünün tasviridir. Romancı, iki çağdaş ulu bilge arasında edebi ilişki mevcutluğunu mektuplaşma objesiyle izhar etmeye çalışmaktadır. Qodirov, bu iki bilim sever arasında söz konusu ilişkiyi kurmakla yetinmez; belki onlar arasındaki edebi ilişkiyi daha da derinleştirmeye çalışır. Onun betimlemesine göre, Nevai gibi bir düşünürün daha saygın hale gelmesi için Babür gibi bir

hükümdarın yanında olması gerekmekte ve Babür'ün daha üst zirvelere ulaşabilmesi için Nevai gibi bir bilgenin eğitimliğine ihtiyacı vardır. Ancak anlatıda hayâli kurulan edebi ilişki olayı gerçekleştirilemez ve bu iki bilgenin bir araya gelmesi sağlanamaz. Bunun müsebbibi de üvey kader olarak tasvir edilir. Hal böyleyken, romancı kurgusunda farklı bir yolu izlemeye hareket eder ve Babür'ü Nevai'nin yaşadığı mekânlara götürür. Anlatıdaki bilgilerin gerçeğe çok yakın olduğu görülmektedir. Babür ile Nevai arasındaki ilişki farklı boyutlarıyla birçok araştırmacı tarafından ele alınmış, romancının anlatısındaki bilgiye yakın bir sonucu ortaya koyabilmişlerdir. Bu araştırmacılardan birisi de Seyit Tajattin Taşkın Bahaî'dir. Seyit Tajattin bu iki önder arasındaki ilişkiyi şu şekilde beyan etmektedir:

"Tek taraflı ilişki dediğimizde, Nevai ve Babür arasında hiç türlü verimli ve birbiri üzerine etki bırakacak değerde görüşme gerçekleşmemiş anlamı çıkarılabilir. Çünkü Nevai'nin Babür'e ve onunla görüşme imkânı yaratma niyeti ne kadar güçlü olsa da, Babür'ün eserlerini görmeden Allah'ın rahmetine kavuştu. Hal böyleyken genç Babür için de Nevai'nin vefatından sonra Herat'a gitme imkânı ve koşulu sağlandı. Babür Herat yolculuğundan sonra Ali Şir Nevai'nin eserlerini öğrenip ilgilenmeye ve onlardan etkilenmeye başladı" [Taşkın Bahaî 2020, 39].

Taşkın Bahaî, Nevai ile Babür arasındaki ilişkiyi değerlendirirken, bir yandan onlar arasındaki ilişkinin tek taraflı olduğunu beyan etmeye çalışır, diğer taraftan da Nevai'nin Babür'e olan ilgisinin güçlü olduğunu ve onların görüşme imkânı yaratma peşinde olduklarını söyler. Bu makalede, diğer araştırmacılar tarafından onaylanmayan bir iddia daha mevcuttur. Yazar, Babür Şah'ın Herat seyahatinden sonra Nevai eserlerini öğrenmeye başladığı iddia edilmektedir. Bu görüş Qadirov'un kurgusuna da aykırıdır. Romancıya göre Babür, Herat'tayken Nevai'ye ait mekânlara gider. Mir Hovand isimli genç yazar ona eşlik eder. Bu sırada, Babür'ün gelmesiyle birlikte Nevai'ye ait mekânların bir çeşit canlılık kazandığını hisseden Mir Hovand; *"Emir zadem, - Hazret Mir'in vefatından bu yana Ünsiye ruhsuz beden gibi idi. Sizin teşrifinizle birlikte bu bedene yeni can, yeni ruh peyda oldu!"* [Qadirov 2017, 385] der.

Babür de gösterilen iltifata karşı şöyle cevap vermeyi uygun görür: *"Mevlana, Hazret-i Ali Şir'in Mekânları benim kendime yeni bir ruh verdi. Bu mekânda ben sanat ve yeteneğin, ömrümde görmediğim mükemmeliyetliğini görmekteyim"* [Qadirov 2017, 385]. Nevai'nin

bilimsel yeteneği hakkında hayranlık duymakta olan Babür, onun sanatsal yeteneği hakkında da duyduğu hayranlığı saklayamaz. Babür'ün Nevai'ye ait mekânlara gittiğinde oraların canlılık kazdığının tasviri, bu iki büyük bilgenin karşılaştırıldığını gösterir. Nevai ne kadar büyük bir bilge ise, Babür'ün de ondan geri kalmadığı, imgesel bir şekilde betimlenir.

Qodirov, Babür ile Nevai'yi birbiriyle benzetme çabasına girerek, onları birbirlerine yakınlaştırmaya çalışır. Babür'ün bilime ve ilim severlere karşı olan ilgisi yansıtılırken, Nevai'nin de bu yönü tasvir edilmektedir. *"Biz bazı seyahatlerden döndüğümüzde ya da hazret Ali Şir'e bir iki gün görünmeden, sonra huzurlarına çıktığımızda: 'Peki, yine birer acayip yetenek sahibi bulabildiniz mi?' diye sorardı"* [Qodirov 2017, 387]. Böylece yazar, Nevai'nin bilimli ve uyanık bir kuşak hazırlamaya çalıştığı yönünü betimlemeye çalışmıştır. Nevai'nin bu özelliği *Babür-Nâme* eserinde şöyle beyan edilir: *"Fazıl ve hüner ehilleri için, Ali Şir Bey kadar mürebbi ve hami olan bir adamın hiçbir zaman zuhur ettiği malum değildir"* [Babür 1970, 282].

Nevai ile Babür'ün şairlik yönleri de karşılaştırılır. Nevai şairdir ancak şah değildir. O, padişah olan Hüseyin Baykara'nın arkadaşıdır. *"Bu iki insan, gençlik döneminden beri birbirlerini severlerdi, ama padişahın şefkatsiz işleri şairin ince duygularına; ikisi bir şehirde, hatta bir memlekette sığamayacak ölçüde ters düşerdi. Şu sebepten Nevai bazen Horasan'ı terk ederek hacca gitmeyi içtenlikle isterdi"* [Qodirov 2017, 668]. Yazar bu ifadeleri beyan ederek bir taraftan Nevai ile Padişah arasındaki durumu anlatmaya çalışır, diğer yandan Padişah olan Babür'ün edebi kişiliğinin daha üstün olduğu üzerine vurgu yapmaya çalışır. O, söz konusu iddiayı şu ifadelerle güçlendirmeye çalışır: *"Hatta bir şehre ve bir memlekete sığmayacak olan büyük şair ile padişahın, Babür'ün kalbinde birlikte yaşamaya mecbur olması ve onun ne kadar zor duruma düşürdüğünü Hândmîr suan yakından görüyor gibi oldu"* [Qodirov 2017, 668-669]. Yazar, *"Babür padişahlığı ve şairliği tek kalbe sığdırabilmiştir"* diyerek, Babür'ün Nevai'den daha yüksek seviyede olduğunu göstermeye çalışır.

Sonuç

Babür ile Nevai'nin ilişki boyutları, Babürnâme eserindeki Nevai bahsinden dolayı bilimsel araştırma alanında dikkatleri üzerine çeken konu hâline gelmiştir. Nevai ile Babür'ün görüşüp görüşmediği farklı araştırmacılar tarafından farklı açılardan

incelenmeye alınmıştır. Yapılan incelemelerde bu iki çağdaş dehanın ilişki boyutları belirlenmiştir. Araştırma alanında olduğu gibi kurgu dünyasında da bu mesele merak konusu olmuştur. Bu meraklılardan birisi de Pirimqul Qodirov'dur. Bu romancı Babür'ün eğitim sürecini tasvir eder. Tasviri sırasında Babür ile Nevai'nin edebi ilişkisini kurgulamaya çalışır.

Sonuç olarak Babür'ün şairlik yönü büyütülen bu romanda Nevai-Babür edebi ilişkisi tek taraflı olarak tasvir edilir. Bu mesele iki açıdan kurgulanır. Birincisi Babür Şah, Nevai gibi ünlü bir şair ve yazar olmak istiyor. İkincisi ise o, Nevai'nin öğretmenliğinde büyük bir şair olma arzusundadır. O, Sultan Hüseyin sarayında Nevai'ye değer verilmediğini düşünmekte bundan dolayı gelecekte büyük bir padişah olduğu zaman Nevai'yi sarayına davet etmeyi düşünmektedir.

Genç Babür, yazdığı şiirlerden bir parçasını mektup aracılığıyla Nevai'ye gönderir. Mektupta gönderdiği şiiri hakkında Nevai'nin fikrini sormaktadır. Ancak ulak Herat'a ulaşmadan Nevai vefat eder. Böylece mektup aracılığıyla başlatılması düşünülen bu edebi ilişki kurulamaz.

Yazar, kurgu eserinde Babür ile Nevai arasında edebi ilişki kurmaya çalışmıştır. O, böyle ilişkiler aracılığıyla birkaç amaca ulaşmaya çalışmıştır. Birinci amacı, bu iki güçlü yazarı karşılaştırmaya çalışmaktır. İkinci amacı, Babür'ün de Nevai kadar büyük bir şair olduğunu göstermektir. Üçüncü amacı, Babür-Name'deki Babür Şah ifadelerini onaylamaktır. Dördüncü amacı, bir padişah olarak Babür Şah'ın edep sever bir kişiliğe sahip olduğunu göstermeye çalışmaktır.

Büyük insanlar arasındaki ilişki boyutlarının daha iyi tanınması, onların düşüncelerinin yorumlanması, eserlerinin incelenmesi, edebiyatın yükselişinde büyük katkılar sağlayacaktır. Bundan dolayı bu gibi makalelerin yazılması, şairlerin hayatlarını her açıdan incelenmesi, sanatsal eserlerinin tekrar-tekrar değerlendirilmesi büyük öneme sahiptir. Zikredilen meselelerin yararlı olma ve edebi gelişimi sağlama boyutlarına dayanarak araştırmacıların buna benzer makaleler kaleme alması önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Babür, Z. M. 1970. *Babür-Nâme*, Çev. Reşit Rahmati Arat, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Hosseini, Kh. 2017. *Bin Muhteşem Güneş*, İstanbul: Everest Yayınları.
- Kantarcioğlu, S. 2004. *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, Ankara:

Akçağ Yayınları.

Törenek, M. 2007. *Başka Hayatlar Peşinde*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Moran, B. 2016. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Qadirov, P. 2017. *Yıldızlı Geceler*, Kitap Kültürel Merkezi: Kâbil.

Söylemez, O. 2010. *Özbek Edebiyatından Tarihi Bir Roman Yıldızlı Geceler (Babür)*. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi(15).

Taşkın Bahaî, S. T. 2020. *Babür'ün Nevai'ye Olan İlgisi*. Uluslararası Emir Ali Şir Nevai ve Zahiriddin Muhammed Babür Sempozyumu Makaleler Toplamı: Kâbil.

Yarqin, Sh. 2007. *Babür-Name Girişi*, Bahir Basımevi: Kâbil.

The Reflection of Babur and Navai's Literary Relationship in *The Starry Nights*

Shamsuddin ORTAQ¹

Abstract

The relationship between writers and poets is one of the themes frequently discussed in different dimensions in works of different branches of art. Artists sometimes attempt to revive this connection through their poetry, while at other times; they make it the central theme of their novels. Also this relationship finds its reflection in the works of artists. In Qodirov's novel *The Starry Nights*, the theme of the relationship between poets is discussed. *The Starry Nights* is a historical novel written by Pirimqul Qodirov, aiming to depict the founding years of the Babur Empire. One of the novel's key themes is the prominent figures who played active roles in social, political, and scientific spheres, as well as the nature of their relationship with Babur Shah. Among the influential figures of the era portrayed in the novel is Amir Ali Sher Navai. Alongside Navai's social, political, scientific, and architectural activities, the novel also highlights his literary relationship with Babur Shah. In this study, which was written to determine the scope of the literary relationship between Babur and Navai, the documentary research method is used. The findings reveal that *The Starry Nights* portrays various facets of the literary connection between

¹ *Shamsuddin Ortaq* – Lecturer, Kabul Education University, Faculty of Letters, Department of Turkish Language and Literature, Kâbil, Afghanistan.

E-posta: ortaq.shamsuddin153@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6714-4752

For citation: Shamsuddin Ortaq. 2025. "The Reflection of Babur and Navai's Literary Relationship in *The Starry Nights*". *Uzbekistan: Language and Culture* 2: 86 – 98.

Babur and Navai.

Key words: *The Starry Nights, literary relationship, Babur, Navai, novel.*

References

- Babür, Z. M. 1970. *Babür-Nâme*, Çev. Reşit Rahmati Arat, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Hosseini, Kh. 2017. *Bin Muhteşem Güneş*, İstanbul: Everest Yayınları.
- Kantarcıoğlu, S. 2004. *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Törenek, M. 2007. *Başka Hayatlar Peşinde*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Moran, B. 2016. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Qadirov, P. 2017. *Yıldızlı Geceler*, Kitap Kültürel Merkezi: Kâbil.
- Söylemez, O. 2010. *Özbek Edebiyatından Tarihi Bir Roman Yıldızlı Geceler (Babür)*. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (15).
- Taşkın Bahaî, S. T. 2020. *Babür'ün Nevai'ye Olan İlgisi*. Uluslararası Emir Ali Şir Nevai ve Zaheriddin Muhammed Babür Sempozyumu Makaleler Toplamı: Kâbil.
- Yarqin, Sh. 2007. *Babür-Name Girişi*, Bahir Basımevi: Kâbil.